

avec figures scythes decouvert dans un kourgan de la Russie Meridionale // L'Homme Prehistorique.— 1904.— № 9.— P. 273; Бессонова С. С., Раевский Д. С. Золота пластина із Сахнівки // Археологія.— 1977.— № 21.— С. 42, 43; Черненко Е. В., Ключко В. И. О подлинности золотой пластины из Сахновки // СА.— 1979.— № 4.— С. 270—274.

⁴³ Онайко Н. А. Античный импорт...— С. 46.— Рис. 11.— Табл. XL, 4946; Манцевич А. П. Курган Солоха— С. 64, 65.— Кат. 40; Бессонова С. С., Раевский Д. С. Вказ. праця— С. 45.

⁴⁴ Толстой И., Кондаков Н. Русские древности в памятниках искусства.— СПб., 1889.— Вып. II.— С. 49.— Рис. 34; Лаппо-Данилевский А. С., Мальмберг В. К. Курган Карагодеуатих // МАР.— 1894.— № 13.— С. 148.— Рис. 22; Ильинская В. И., Тереножкин А. И. Скифия VII—IV вв. до н. э.— К., 1983.— С. 124—126; Русяева М. В. Естетичні принципи відображення скифів...— С. 9, 10.

М. В. Русяева

СОПОСТАВЛЕНИЕ СВИДЕТЕЛЬСТВ АНТИЧНЫХ АВТОРОВ С ИЗОБРАЖЕНИЯМИ КОЧЕВЫХ СКИФОВ НА ПАМЯТНИКАХ ТОРЕВТИКИ

Сравнительная характеристика свидетельств древних авторов о кочевых скифах с их изображениями показывает, что греческие торевты хорошо знали жизнь и обычаи этого народа. Соответствие письменной и изобразительной традиции находит параллели в показе кочевого образа жизни, батальных сцен, вооружения, жанровых композиций, внешнего облика, причесок и костюмов. Отдельные памятники свидетельствуют о том, что мастера знали также и произведения Геродота, Эфора, псевдо-Гиппократ и других античных авторов.

М. V. Rusyaeva

COMPARISON OF EVIDENCES OF ANTIQUE AUTHORS WITH PICTURES OF THE NOMADIC SCYTHIANS ON THE THOREUTIC RELICS

A comparative characteristics of evidences left by ancient authors about the nomadic Scythians with their images shows that Bosphorian thoreutes knew well the life and traditions of that people. The correspondence between the written and imitative traditions has analogs in exhibition of the nomadic way of life, battle scenes, arms, genre compositions, appearance, hair style and costumes. Certain relics confirm that thoreutes also knew works written by Herodotus, Ephorus, pseudo-Hippocrates and by other antique authors.

Одержано 19.10.94

ПРО ЧАС І МІСЦЕ КАНОНІЗАЦІЇ ВОЛОДИМИРА

П. П. Толочко

У пропонованій статті здійснено спробу з'ясувати питання часу і місця канонізації великого київського князя Володимира Святославича. На підставі аналізу літописних і житійних даних, а також історичних обставин, автор дійшов висновку, що урочистий акт проголошення Володимира святим Руської православної церкви відбувся у Новгороді в 1251 р.

Проблема канонізації Володимира Святославича лишається до наших днів не цілком з'ясованою. Напевне знаємо, що це не трапилось у Києві і відразу по його смерті, хоч існує думка, що святкування пам'яті святого Володимира почалось ще за Ярослава Мудрого. Є. Голубинський бачив причину зволікання з проголошенням Руською православною церквою Володимира святим в особ-

ливостях його характеру. До хрещення він був буйним язичником, після, хоч і проголосив пізнання Бога істинного, також не відмовився від деяких звичок язичницького періоду. До них, згідно з православними уявленнями, могли належати щонедільні бенкети на княжому дворі. «По вся недѣля устави на дворѣ въ гридниці пирь творити и приходити боляром, и гридем, и съцьскимъ, и десяцьким, и нарочитымъ мужемъ, при князи и безъ князя. Бываше множество от мясь от скота и от звѣрины, бяше по изобилью от всего»¹.

Як свідчить літопис, від цих бенкетів перепало також бідним і немічним. «Повелѣ всякому нищему и убогому приходити на дворѣ княжъ и сзимати всяку потребу, питье и яденье, и от скотниць кунами»². І все ж, ця християнська добродійність Володимира, як гадають дослідники, не переважила його слави людини, якій ніщо людське не було чужим. Ні аскетизмом, ні особливою набожністю він не відзначався. «Пам'ять про Володимирові бенкети, — як вважав Є. Голубинський, — довго жила в народі і ускладнювала визнання його святим». Це відбулось значно пізніше, коли все другорядне забулось, лишившись тільки у билинах і літописах, а народна уява цілком героїзувала і міфологізувала Володимира як хрестителя і просвітителя Русі³.

Думається, що справа полягала не тільки в пам'яті народній; проти канонізації Володимира, напевно, виступали і митрополити-греки.

Із непрямих свідчень писемних джерел можна дійти висновку, що питання канонізації Володимира, час від часу, дискутувалось у церковних колах Русі, принаймні, з 70-х рр. XI ст. Чернець Іаков у творі «Пам'ять і похвала Володимиру», захищаючи покійного князя від нарікань (очевидно з боку грецьких ієрархів), що він не творить чудес, писав: «Не дивимся, возлюбленніи, аще чудес не творить по смерти: мнози бо святии праведнии не створиша чудесъ, но святи сутуть. Рече бо нѣгдѣ о томъ святой Златоуст: «отъ чего познаемъ и разумѣемъ свята челоуѣка? Отъ чудесъ ли или отъ дѣлъ? И рече: отъ дѣлъ познати, а не от чудесъ»⁴.

Для Іакова Мніха Володимир був святий своїми справами, які він творив за прикладом святих отців. «Князь же Володимерь поревновва святымъ мужъ дѣлу и житию ихъ, и вѣзлюби Авраамово житье, и подража страннолюбие его, Ияковлю истину, Моисѣеву кротость, Давидово безлобие, Костянтина царя великого, перваго царя хрестьянского, того подражая правовѣрисъ»⁵.

Автор посмертного панегірика Володимиру у «Повісті минулих літ» дорікає своїм сучасникам за недостатню шанобливе ставлення до пам'яті хрестителя Русі. «Дивно же есть се, колико добра створилъ Русьстѣй земли, крестив ю. Мы же, хрестьяне суще, не въздаемъ почестья противу оного възданью»⁶. Далі автор відзначив, що якби люди молились за Володимира перед Богом у день його смерті, і Бог бачив людську вдячність, тоді напевно прославив би його. Очевидно, не сподіваючись на загальнолюдську вдячність, літописець звертається безпосередньо до Бога, щоб він причислив Володимира до сонму праведників. «Дажь ти господь вѣнецъ с праведными, в пици райстѣй веселье и ликъствованье съ Авраомъ и с прочими патриархъ»⁷.

Із цитованих записів «Повісті минулих літ» і Іакова Мніха можна дійти висновку, що справа за канонізацією Володимира не була розв'язана ні в 70-ті р. XI, ні в перших десятиліттях XII ст. Звичайно, друга частина статті 1015 р. не обов'язково належить літописцям Нестору чи Сильвестру. Її автором міг бути і Никон. Але, коли б до часу останньої редакції «Повісті минулих літ» 1118 р. Володимир був причислений Руською православною церквою до лику святих, це напевно знайшло б своє відображення в літописі.

О. С. Хорошев, який присвятив історії руської канонізації XI—XII ст. спеціальне монографічне дослідження, вважає, що культ Володимира — хрестителя Русі склався вже в XI ст. З цього часу Руська православна церква внесла його у свої святці і поминала⁸. На підставі яких даних автор дійшов такого висновку невідомо. Із цитованих вище писемних свідчень XI—XII ст. це не випливає. До того ж, поминання ще не означало шанування Володимира як святого. Для церковних людей другої половини XI — перших десятиліть XII ст. канонізація Володимира лишалась бажаною мрією.

Але може це трапилось у XII ст.? Деякі літописні записи, начебто, дозволяють припустити таку можливість. Найхарактернішим у цьому плані є

повідомлення про завершення будівництва Успенського собору у Володимирі на Клязьмі і промову на урочистостях з цього приводу Андрія Боголюбського. «Глагола князем и боарам своим сице: град сей Владимиръ во имя свос созда святый и блаженный великий князь Владимир, просветивший всю Русскую землю святым крещением»⁹.

На жаль, достатніх підстав довіряти цьому повідомленню немає. Воно належить Никонівському зводу і не знаходить підтвердження у більш ранніх літописах. До того ж, засвідчує повну некомпетентність його автора. Адже Володимир Святославич не мав жодного відношення до заснування Володимира на Клязьмі, це зробив майже через сто років Володимир Мономах.

Хронологічно близький до цитованого запис Лаврентіївського літопису, який згадує Володимира Святославича, але нічого не говорить про його святість. «В то же лето (1169 р.— П. Т.) чудо сотвори Богъ и святая Богородица церкве Десятинныя в Киевѣ, юже бѣ создалъ Володимеръ, иже бѣ хрестиль землю Русскую»¹⁰.

Є. Голубинський вважав, що канонізація Володимира відбулася тільки у XIII ст. після 1240 р. Підставою до цього стало повідомлення про Невську битву, яка відбулася 15 липня 1240 р. і збіглася з днем смерті Володимира. Але в літописному записі перераховані тільки грецькі святі. «На собор святых отець 630, иже в Халкидане, и на память святая мучника Кюрика и Улиты»¹¹. Коли б Володимир на цей час уже був канонізований, автор запису про Невську битву неодмінно згадав би його у переліку святих.

В історичній літературі побутує думка, що володимирський культ мав місце і до 1240 р., але не був пов'язаний з днем смерті князя. Крім дослідницької інтуїції, жодних інших доказів на її підтвердження не наводиться.

Літописні свідчення домонгольського періоду суперечать такому здогаду. Характерним у цьому відношенні є повідомлення Галицько-Волинського літопису 1229 р. про взаємини Данила Галицького з польським князем Конрадом і укладення мирної угоди. «Богу поспѣвающую имя, створиста ему помощь велику, и внидоста со славою в землю свою, иный бо князь не входилъ бѣ в землю Лядскую толь глубоко, проче Володимера Великого, иже бѣ землю просветилъ»¹².

Як бачимо, згадка Володимира Святославича тут має не лише принагідний, а й змістовий характер. Ім'я Володимира доповнено спітетом «Великий» і наголошено на його заслугах як просвітителя Русі. Не може бути і найменшого сумніву в тому, що, коли б на цей час Володимир був канонізований, літописець назвав би його ще й святым.

Немає здогадок про день пам'яті св. Володимира і в давніх святцях, які належать до рубежу — перших десятиліть XIII ст. Навіть найповніший з них Румянцевський Обіходник XIII ст., який скрупульозно відзначає дні пам'яті руських святих, про Володимира не згадує. І це в той час, коли відзначено день освячення побудованої ним Десятинної церкви¹³.

Перша літописна згадка про Володимира Святославича як святого, міститься у Галицько-Волинському літописі і датується 1254 р. Розповідаючи про намір Данила Галицького виступити в похід на Чехію, до чого його спонукував угорський король, літописець зауважив, що це мало трапитись уперше за всю історію русько-чеських відносин. «Не бѣ бо в землѣ Русцѣи первее, иже бѣ воевал землю Чьшську, ни Святославъ Хоробрый, ни Володимеръ святый»¹⁴.

Виразніша інформація про святість Володимира є у «Житті Олександра Невського», вміщеному в Лаврентіївському літописі під 1263 р. У ньому повторено запис про Невську битву, але, на відміну від Новгородського літопису, вказано, що відбулася вона в день пам'яті і святого Володимира. «И прииде на ны въ день воскресенья, на память святыхъ отецъ, 600 и 30 бывша збора в Халкиданѣ, и святою мученику Кюрика и Улиты, и святого князя Володимера, крестившаго Русскую землю»¹⁵.

Із наведених літописних свідчень можна дійти висновку, що культ святого Володимира склався у перші десятиліття після монголо-татарської навали на Русь. З огляду на історичну ситуацію це здається цілком правдоподібним. З одного боку, в цей час, очевидно, значно послабшав опір грецьких ієрархів намаганням руських богословів канонізувати хрестителя Русі, з іншого, в

умовах завоювання більшої частини руських земель монголо-татарами, проголошення Володимира святим було, як ніколи, доречним. Руська земля, яку зібрав і просвітив Володимир Святославич, опинилась у смертельній небезпеці і вимагала його покровительства як святого.

І. І. Малишевський запропонував місце і точну дату канонізації Володимира. Він вважав, що спонукальною підставою до встановлення свята св. Володимира була Невська битва, яка відбулася в день його смерті 15 липня 1240 р. Близька перемога новгородських дружин на чолі з князем Олександром розцінювалась як своєрідне знамення або чудо, яке приписувалось покровителю Русі Володимирі¹⁶.

Оскільки ідея канонізації Володимира належала новгородському князю Олександру, то і місцем її здійснення став Новгород. У Києві це, начебто, зробити не можна було, оскільки він у цей час не мав князя. Натомість герой перемоги над шведами Олександр Невський, як вважав І. І. Малишевський, будучи князем благочестивим, мав підстави, завзяття і владу, разом з архієпископом новгородським Спиридоном встановити день святого Володимира¹⁷.

Коли говорити про бажання і спонукальні мотиви канонізації Володимира, що були в Олександра Невського, то І. Малишевський, очевидно, мав рацію, хоч зв'язок між цими двома важливими подіями і не був такий безпосередній, як йому здавалось. Із «Житія» Олександра, вміщеного в Лаврентіївському літописі під 1263 р., довідуємось, що чудо перемоги на Неві приписувалось не Володимирі, а його синам — мученикам Борису і Глібу. Несподівано, перед самою битвою, старійшина землі Іжорської іменем Пилип, якому було доручено пильнувати за ворогом, побачив незвичайне марево. На Неві з'явився корабель із мучениками Борисом і Глібом, які стояли у червоному вбранні і говорили про необхідність допомоги своєму родичеві Олександру. «И слыша шюм страшень по морю, и видѣ насадѣ единѣ гребущѣ, посредѣ насада стояша мученику Бориса и Глѣба въ одеждах червленых... и рече Борисъ брате Глебе, повели грести да поможем сроднику своему Александру»¹⁸. Пилип розповів це видіння Олександру, після чого той повів війська на ворога і здобув блискучу перемогу.

Що стосується іншої тези І. Малишевського про достатність повноважень новгородського князя і його архієпископа Спиридона для здійснення такої церковної акції, то вона викликає ще більші сумніви. Адже належало встановити свято не якогось місцевого праведника, а хрестителя Русі Володимира. Думается, що без участі у подібних церковних урочистостях великого київського князя і митрополита вони не мали б жодної канонічної сили для всієї Русі.

Формально Київ у 1240 р. справді не мав князя, фактично ж ним був Данило Галицький. Щодо неучасті в канонізації Володимира київського митрополита Іосифа, яка, начебто, впливала з його протидії цій акції, то це припущення цілком надумане і не може бути підкріплене жодним доказом*.

Відповідаючи на питання, коли найвірогідніше відбувся акт канонізації Володимира, І. І. Малишевський заявив, що це могло статись між 15 липня і 6 грудня 1240 р. Головним аргументом на користь цього висновку стала відома фраза з «Служби» св. Володимиру, в якій Київ названо «великим» містом, а руських людей запрошено зійтися до «чесної церкви Володимира преблагенного». Оскільки, після нападу монголів Київ, згідно з І. І. Малишевським, перестав бути великим містом, а Десятинна церква зазнала руйнувань, то «Служба» мала бути складена лише до цієї трагічної події у житті Києва¹⁹.

Є. Голубинському цей аргумент не здавався переконливим. Він зауважував, що коли автором «Служби» був новгородець чи володимирець, то він міг і не знати, що після навали монголів Київ перестав бути великим містом.

Ми не можемо погодитись ні з І. Малишевським, ні з Є. Голубинським. Звичайно, трагедія, яка спіткала столицю Русі, була відома всім. Але розгром

* Швидше за все у 1240 р. на Русі взагалі не було митрополита. Як можна зробити висновок на підставі наявних даних, митрополит Іосиф уже після першого приходу до Києва монголо-татар відбув до Нікеї.

Києва не означав негайної втрати ним значення великого міста. Слова «Служби» не слід розуміти буквально. У ній йдеться не про фізичні розміри Києва, а про його церковно-політичне і духовне значення. Для руських людей, як, до речі, і для іноземців, Київ ще довго лишався великокнязівським містом, столицею Русі. Недарма монгольські хани видавали ярлики на Київ і на всю Руську землю. У статті 1249 р. Лаврентіївського літопису читаємо: «И приказаша (хан — П. Г.) *Олександрови Києвъ и всю Русьскую землю*»²⁰. Великим і сакральним містом лишався Київ і для Візантії, патріархи якої своїми грамотами підтверджували його митрополичий статус через багато років після монгольського погрому.

Іншим аргументом на користь встановлення дня свята Володимира невдовзі після Невської битви, як вважав І. Малишевський, мала бути свіжість враження від одержаної перемоги. Логіка у цьому спостереженні, звичайно, є, але, прийнявши її, мусимо погодитись з тим, що урочистий акт канонізації найкраще було провести у наступний після 1240 р. день пам'яті Володимира. І враження від перемоги були ще свіжими, і часу для підготовки важливої церковної акції достатньо.

І все ж, ряд міркувань не дозволяють прийняти емоційну систему аргументації І. Малишевського. Вона не знаходить опертя, насамперед, в історичній ситуації найближчих після Невської битви років. Знаємо, що внаслідок якихось неспорозумінь з новгородцями, Олександр Ярославич змушений був уже через кілька місяців залишити з усією сім'єю Новгород і переселитись у Переяслав-Заліський. На прохання новгородців він повернувся до Новгороду навесні 1241 р. і відразу ж розпочав підготовку до відсічі німецьких лицарів. Далі війна з німцями 1242 р. Коли ж було займатись справою канонізації Володимира?

Сказане вище не означає, що ми взагалі заперечуємо висновок істориків щодо безпосередньої причетності Олександра Невського до канонізації Володимира Святославича і того, що ця всеруська церковна акція відбулась у Новгороді. Думається тільки, що сталося це в інший час і за інших обставин.

У 1249 р. Олександр отримав від хана Батия ярлик на Київ і Руську землю. «Приѣха Олександръ и Андрѣи от Кановичъ и приказаша Олександрови Києвъ и всю Русьскую землю»²¹. Відтепер він став великим київським князем і, цілком закономірно, міг почувати себе главою усіх руських князів, відповідальним за долю Русі. Новий державний статус Олександра давав йому юридичні підстави для здійснення будь-яких загальноруських заходів.

І. Малишевський, усвідомлюючи недостатню легітимність запропонованої ним канонізації Володимира стараннями удільного князя і єпископа, висловив припущення, що союзником благочестивого князя в поширенні культури св. Володимира був київський митрополит Кирил (1243—1280). Будучи обранцем Данила Романовича, він, як вважав І. Малишевський, завзято примкнув до Олександра Невського і сприяв встановленню вшанування св. Володимира спершу на Волині, звідки був родом, а потім і в інших землях Русі²².

Висновок І. Малишевського про визначну роль митрополита Кирила у поширенні на Русі культури св. Володимира, напевно, слушний. Не слід тільки вважати його лише виконавцем чужого рішення. Кирило, поза всяким сумнівом, мав бути головною дійовою особою урочистого церковного акту канонізації Володимира, який він, очевидно, здійснив разом з Олександром Невським, коли той став великим київським князем.

Новгородська приуроченість дійства дозволяє припустити, що це трапилось між 1249 р., коли Олександр одержав ханський ярлик на Київ і всю Руську землю, і 1252 р., коли він, ставши ще й князем Володимирської землі, переїхав до Володимира.

Найімовірніше канонізаційні урочистості відбулися в Новгороді 1251 р. Посереднє свідчення цьому міститься у статті Суздальського літопису. «В лѣто 1251. Поѣха митрополитъ в Новѣгородъ Великий, ко Олександрю, съ епископомъ Кирилом, и умоленъ бывъ Новгородци, поставиша блаженного Далмата епископомъ, месяца мая въ 25, на память обрѣтенъя главы святаго Иоана Предтечи. Того же лѣта. Бысть болѣзнь тяжка князю Олександрю, но

Бог помилова и молитва отца его Ярослава и блаженного митрополита, и епископа Кирила»²³.

Як видно із статті, в Новгороді 1251 р. зібрались найвищі світські і духовні володарі Русі, повноважень яких було достатньо для проведення такої важливої загальноруської церковної акції як проголошення Володимира святим.

Виникає закономірне питання, чому літописці жодним словом не проходили про цю важливу подію. Відсутність відповіді на нього, звичайно, підважує вірогідність запропонованого вище припущення, але в такому стані перебувають і всі інші здогади щодо канонізації Володимира. З невідомих причин вона лишилась поза увагою руських літописців. Але той факт, що вони починають говорити про Володимира як святого лише з 1254 р., дає більші підстави припускати близькість акту канонізації саме до цієї дати.

Примітки

- ¹ ПВЛ.— ч. 1.— С. 36.
- ² Там же.
- ³ Голубинский Е. Е. История русской церкви.— М., 1901.— Т. 1.— С. 185.
- ⁴ Цит. за: Голубинский Е. Указ. соч.— С. 185.
- ⁵ Там же.— С. 243, 244.
- ⁶ ПВЛ.— ч. 1.— С. 89.
- ⁷ Там же.
- ⁸ Хорошев А. С. Политическая история русской канонизации (XI—XII вв.).— М., 1986.— С. 85.
- ⁹ ПСРЛ.— СПб. 1862.— Т. 9.— Стб. 222.
- ¹⁰ ПСРЛ.— Т. 2.— Стб. 357.
- ¹¹ Новгородская первая летопись.— С. 292.
- ¹² ПСРЛ.— Т. 2.— Стб. 758.
- ¹³ Мальшевский И. И. Когда и где впервые установлено празднование памяти св. Владимира 15 июля? // ТКДА.— 1888.— Январь. № 1.— С. 46—56.
- ¹⁴ ПСРЛ.— Стб. 821.
- ¹⁵ ПСРЛ. (Лаврентьевская летопись).— М. — Л., 1962.— Т. 2.— Стб. 479.
- ¹⁶ Мальшевский И. И. Указ. соч.— С. 46—56.
- ¹⁷ Там же.— С. 56.
- ¹⁸ ПСРЛ.— Т. 2.— Стб. 479.
- ¹⁹ Там же.— С. 53.
- ²⁰ ПСРЛ.— Т. 2.— Стб. 472.
- ²¹ Там же.
- ²² Мальшевский И. И. Указ. соч.— С. 64.
- ²³ ПСРЛ.— Т. 2.— Стб. 472, 473.

П. П. Толочко

О ВРЕМЕНИ И МЕСТЕ КАНОНИЗАЦИИ ВЛАДИМИРА

Историки Русской православной церкви неоднократно обращались к проблеме определения времени и места канонизации крестителя Руси Владимира. К сожалению, решить ее, при отсутствии прямых свидетельств в письменных источниках, оказалось нелегко. В литературе высказывались различные точки зрения: от осторожных предположений о почитании культа Владимира уже в XI—XII вв. до полного отрицания акта канонизации церковью киевского князя. Ряд исследователей склонялись к мысли, что канонизация Владимира все же имела место, но случилось это только после монголо-татарского нашествия на Русь. Серьезным основанием этому утверждению служит тот факт, что первое упоминание в летописи о Владимире Святославовиче как святом относится только к 1254 г.

Е. Голубинский предполагал, что Владимир был канонизирован после 1240 г.

И. Малышевский, решительно поддерживая этот вывод, уточнил, что это могло произойти между 15 июля и 6 декабря 1240 г. в Новгороде. Побудительным мотивом для этого послужила, якобы, блестяще выигранная князем Александром Невская битва, которая состоялась в день смерти киевского князя 15 июля 1240 г. Современники рассматривали эту победу как чудо, сотворенное Владимиром, что и послужило основанием его канонизации.

При всей логичности подобных рассуждений, вывод, к которому пришли Е. Голубинский, И. Малышевский и другие историки, не кажется вполне убедительным. Во-первых, из «Жития» Александра Невского, содержащегося в Лаврентьевской летописи под 1263 г., явствует, что чудо победы на Неве приписывалось не Владимиру, а его святым сыновьям — Борису и Глебу. А во-вторых, Александр Невский, будучи удельным князем, не мог осуществить такую общерусскую церковную акцию, тем более без киевского митрополита.

Больше оснований утверждать, что канонизация Владимира Русской православной церковью состоялась тогда, когда Александр Невский стал великим киевским князем, то есть после 1249 г. Главным действующим лицом этого акта, безусловно, должен был стать митрополит Киевский и всяя Руси.

Свидетельство Суздальской летописи о прибытии в 1251 г. в Новгород митрополита Кирилла и епископа ростовского Кирилла, которые высветили на Новгородскую епископию блаженного Долмата, возможно, дает основание относить к этому времени и канонизацию Владимира. У собравшихся в Новгороде светских и духовных владык было для этого достаточно полномочий.

P. P. Tolochko

ON THE TIME AND PLACE OF CANONIZATION OF PRINCE VLADIMIR

Historians of the Russian Orthodox Church have often treated the problem on determination of the time and place of canonization of prince Vladimir, the Baptist of Rus. Unfortunately, the problem is difficult to be solved as there is no immediate evidence in written sources. Different views were expressed in literature pertaining to the problem: from cautious suppositions on the worship of the Vladimir cult already in the 11th-12th cent. to complete rejection of the very act of the Kiev prince's canonization by the church. Some scientists were inclined to believe that nevertheless the canonization took place, but it happened only after the Mongol-Tatar invasion to Rus. This inference is underlain by the fact that the first mention of Vladimir Svyatoslavovich as a saint in the chronicle is dated only 1254.

E. Golubinsky has supposed that Vladimir was canonized after 1230. I. Malyshevsky has resolutely supported this view, defining more exactly that it might occur between July 15 and December 6, 1240 in Novgorod. An impelling motive for that act was, supposedly, the battle on the Neva river which took place in the day of the death of the Kiev prince on July 15, 1240 and was magnificently won by prince Alexander. Contemporaries welcomed that battle as a miracle made by Vladimir, which served a basis for canonization of the latter.

All these meditations, being quite logical in their nature, nevertheless have led to a conclusion made by E. Golubinskaya, I. Malyshevsky and other historians which seems to be not entirely convincing. First of all, it follows from «Zhitie» (life) of Alexander Nevsky described in the Lavrentievsky chronicle of 1263 that the miracle of victory on the Neva was ascribed not to Vladimir, but to his saint sons — Boris and Gleb. Secondly, Alexander Nevsky, being an independent prince, could not implement such all-Russian church action the more so as without the Kiev metropolitan.

There are more grounds to insist that canonization of Vladimir by the Russian Orthodox Church happened when Alexander Nevsky has become a great Kiev prince, i. e. after 1249. The main acting person of that event should be, undoubtedly, the metropolitan of Kiev and the whole Rus.

Evidence found in the Suzdal chronicle on the arrival of Cyril, the metropolitan, and Cyril, the bishop of Rostov, to Novgorod in 1251 with the aim to bless blissful Dolmat for Novgorod bishophood, probably, give grounds to refer canonization of Vladimir to that very time. Secular and ecclesiastical sovereigns arrived to Novgorod were enough authorized to do that.